

Мікробіом людини: нова парадигма взаємодії зі здоров'ям та хворобами

Доцент ЗВО кафедри
пропедевтики внутрішньої
медицини

Ткаченко Тетяна Володимирівна

План лекції

- Мікробіом і мікробіота: визначення та основні концепції
- Концепція "супер-організму" та ко-еволюція людини і мікроорганізмів
- Формування та фактори впливу на мікробіом
- Функції мікробіому для здоров'я людини
- Дисбіоз та його роль у патогенезі захворювань
- Методи дослідження мікробіому: від культуральних до оміксних технологій
- Модуляція мікробіому: терапевтичні стратегії, виклики та майбутні перспективи

Актуальність вивчення мікробіому людини

Вивчення мікробіому людини стало одним із найперспективніших напрямків сучасної медицини та біології.

- понад 50 000 наукових публікацій лише на PubMed за останні 5 років
- щорічне зростання інвестицій у дослідження на 15-20%

Актуальність поглибленого вивчення мікробіому зумовлена трьома ключовими аспектами:

- **Вплив на фізіологію:** мікробіом бере участь у метаболізмі поживних речовин, синтезу вітамінів, до формуванні імунітету та впливає на функції мозку через вісь "кишечник--мозок"
- **Роль у розвитку широкого спектра захворювань:** дисбіоз нині асоціюється не лише з кишковими розладами, але й із системними патологіями. Цей зв'язок відкриває нові терапевтичні мішені та можливості для профілактики.
- **Перспективи для нових діагностичних та терапевтичних стратегій:** розробка біомаркерів на основі мікробного профілю для ранньої діагностики, персоналізованих дієт, нових поколінь пробіотиків та пребіотиків, трансплантації фекальної мікробіоти .

Мікробіом і мікробіота: Що це і чому це важливо?

Мікробіота

Мікробіота (microbiota) — це екологічна спільнота коменсальних, симбіотичних та патогенних мікроорганізмів, що розділяють простір тіла господаря.

Склад мікробіоти:

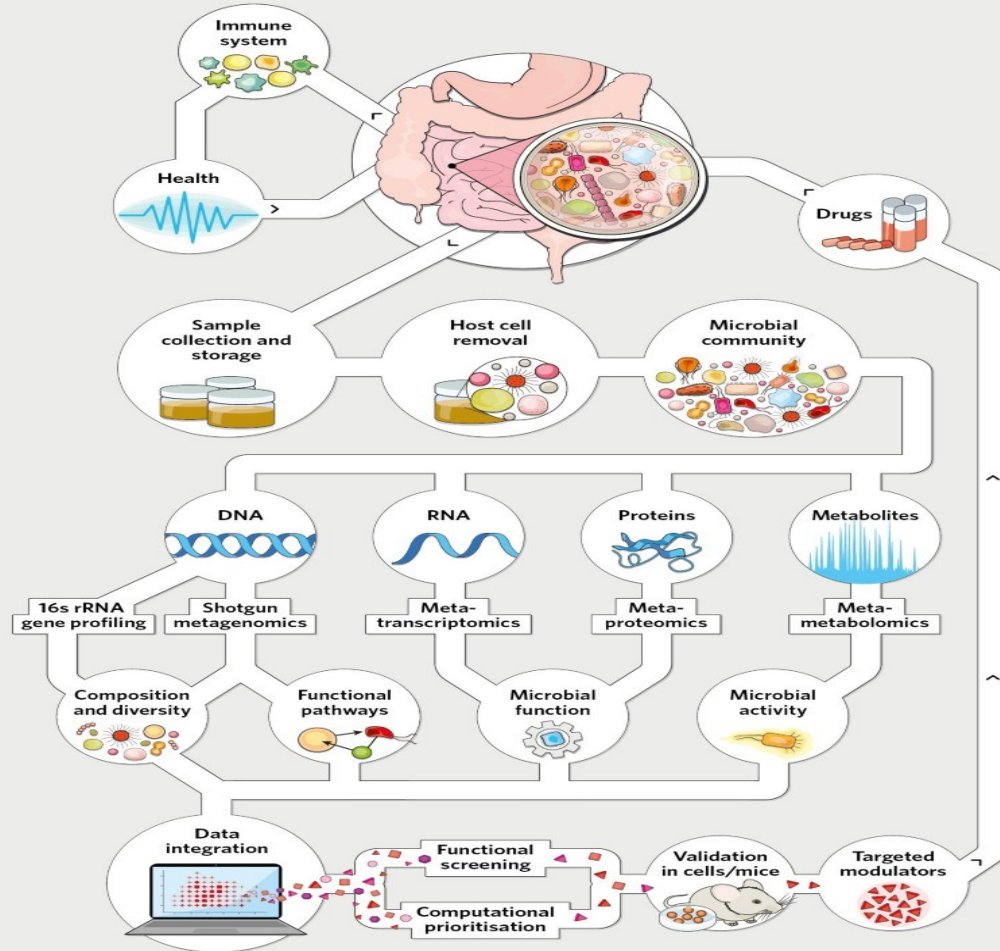
- Бактерії
- Віруси
- Археї
- Гриби
- Найпростіші

Кожна ділянка тіла має унікальний склад мікробіоти, адаптований до конкретних умов середовища (РН, вологість, доступність кисню, тощо)

Мікробіом

GUT MICROBIOME MULTI-OMICS

The gut microbiome influences health, notably by interacting with the immune system. Understanding microbial signals could lead to new ways to tackle disease.

Мікробіом – це сукупність усіх мікроорганізмів (тобто мікробіоти), їхніх генів та метаболітів, які вони продукують у певному середовищі.

Поняття «мікробіом» є ширшим і включає в себе:

- Мікроорганізми (клітинний компонент)
- Генетичний матеріал (геноми всіх мікроорганізмів)
- Метаболіти (продукти життєдіяльності)
- Функціональні взаємодії між компонентами

Мікробіом вивчає мікробні спільноти, враховуючи не лише їх склад, але і функціональні можливості та вплив на господаря.

Концепція "супер-організму" та ко-еволюція людини і мікроорганізмів.

Основні локалізації мікробіому в організмі людини

Microbial distribution

Mouth (26%)

Firmicutes
Proteobacteria
Bacteroidetes
Actinobacteria
Fusobacteria

Skin (21%)

Actinobacteria
Bacteroidetes
Cyanobacteria
Firmicutes
Proteobacteria

Vagina(9%)

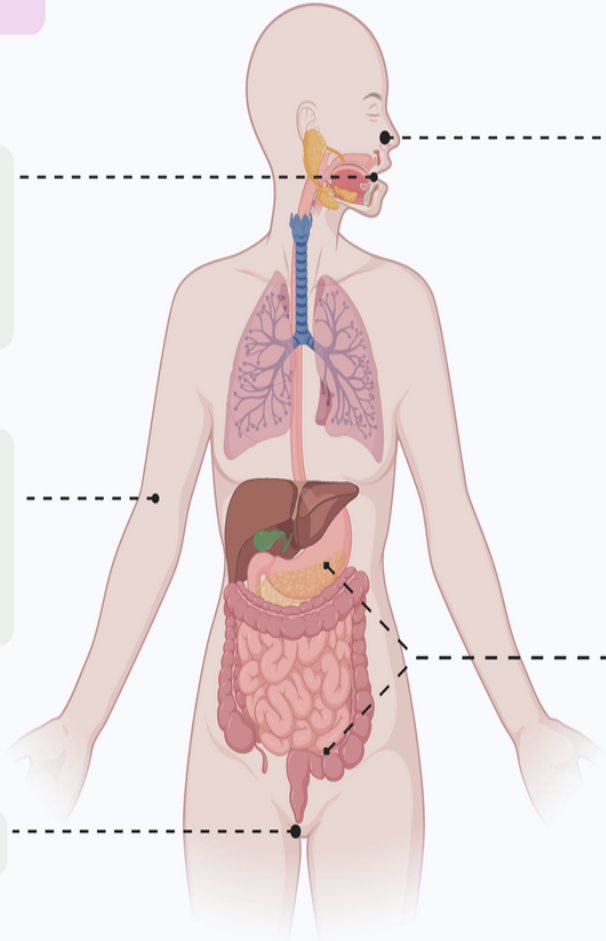
Lactobacilli

Airways (14%)

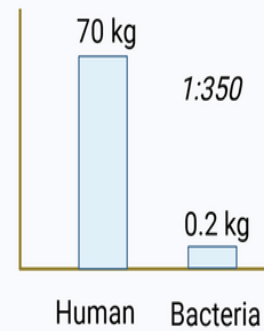
Actinobacteria
Firmicutes
Proteobacteria
Bacteroidetes

GI tract (29%)

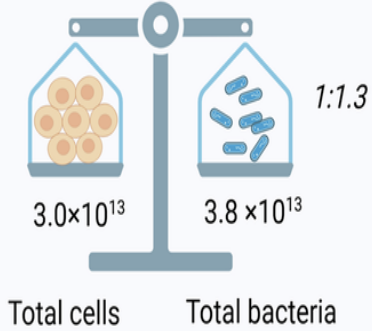
Actinobacteria
Bacteroidetes
Firmicutes
Lactobacillae
Streptococci
Enterobacteria

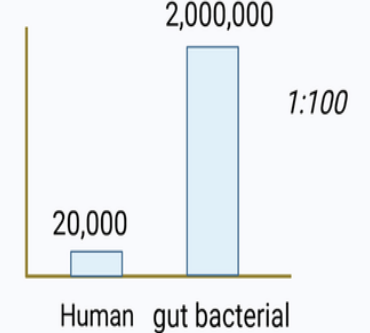
Human bacterial weight

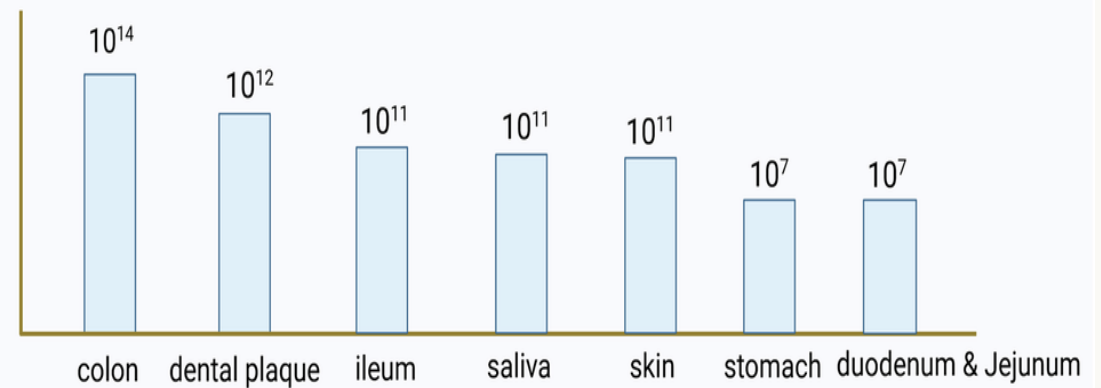
cell vs bacterial number

Human genes vs bacterial genes

Magnitude bound for bacterial numbers

Концепція "Супер-організму"

Людина як "Супер-організм":

- не просто сукупність власних клітин, а **симбіотичний комплекс** з мільярдами мікроорганізмів.

Співвідношення клітин (людина : мікроби):

- Раніше (помилково): **10 : 1**
- Сучасні дані: **≈ 1 : 1,3**

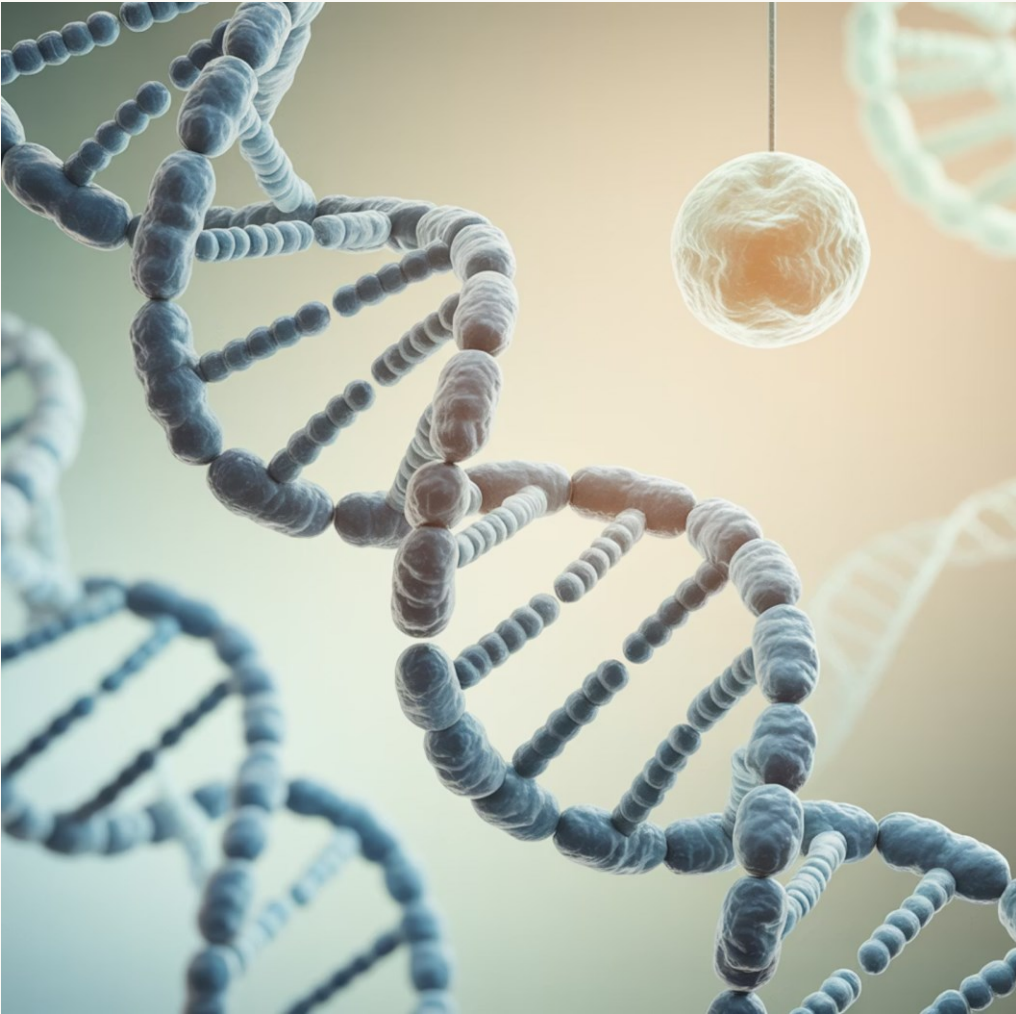
Співвідношення генів (людина : мікроби):

- Сучасні дані: **≈ 1 : 100**

Супер-геном – ключовий компонент концепції супер-організму.

Мікробні гени кодують ферменти, які дозволяють:

- Перетравлювати складні полісахариди з їжі.
- Синтезувати життєво важливі вітаміни (вітамін К, деякі вітаміни групи В).
- Метаболізувати ліки та ксенобіотики.
- Продувати біологічно активні молекули, такі як коротколанцюгові жирні кислоти (бутират, ацетат, пропіонат), які впливають на наш метаболізм, імунну систему та навіть мозок.

Ко-еволюція людини і мікроорганізмів

Давні часи

Максимальне мікробне різноманіття завдяки контакту з ґрунтом, рослинами та іншими людьми

Індустріальна ера

Урбанізація, очищення води та антибіотики різко зменшили мікробне різноманіття

1

2

3

4

Розвиток землеробства

Зміна раціону (молочні продукти) сприяла відбору бактерій, корисних для нового способу життя.

Сучасність

Подальше зниження мікробного різноманіття пов'язане з ростом аутоімунних та алергічних захворювань.

Гіпотеза "старих друзів" припускає, що наш організм очікує певних мікробних стимулів для нормального розвитку імунної системи.

Ко-еволюція людини і мікроорганізмів: формування взаємовигідних відносин

Приклади взаємовигідних відносин:

- **Травлення та метаболізм:**
  - Мікроби ферментують складні вуглеводи, які наші власні ферменти не можуть розщепити. Утворення коротколанцюгових жирних кислот (бутират, ацетат, пропіонат), які є важливим джерелом енергії для клітин кишечника, впливають на енергетичний баланс організму та навіть на відчуття ситості.
- **Імунітет:**
  - Мікроби «навчають» незрілу імунну систему розрізняти 'своє' і 'чуже', допомагають підтримувати імунну толерантність до нешкідливих антигенів та розвивати захисну відповідь проти патогенів.

Формування та фактори впливу на мікробіом

Формування та фактори впливу на мікробіом

- Первинна колонізація:

- **Внутрішньоутробний період:**

- Дискусії щодо стерильності утроби.

- **Народження:** Ключовий момент (вагінальні пологи vs. кесарів розтин), роль материнського мікробіому.

- **Грудне вигодовування vs. штучні суміші:** Вплив на формування кишкової мікробіоти немовлят.

- Фактори впливу протягом життя:

- **Дієта:** Найважливіший модулятор (роль клітковини, пробіотиків, пребіотиків, ультраоброблених продуктів).

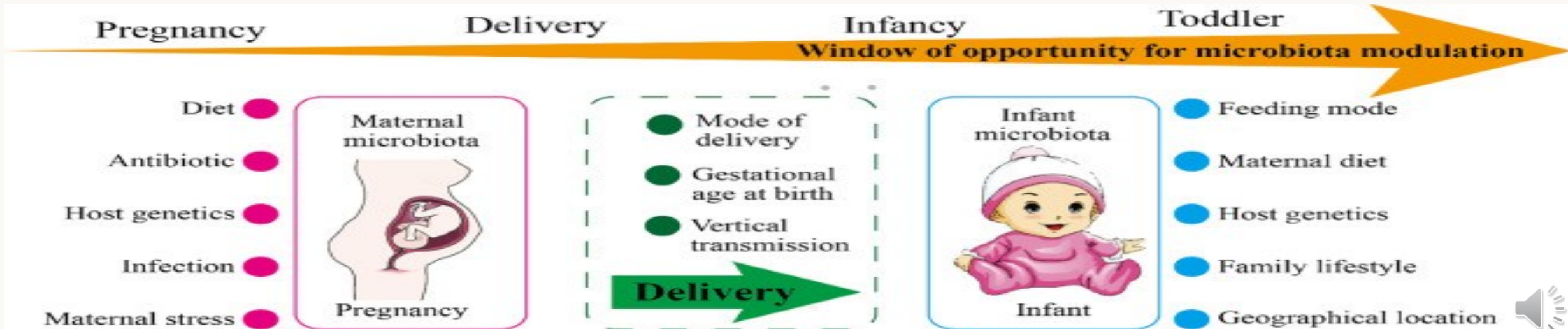
- **Спосіб життя:** Фізична активність, стрес, сон.

- **Антибіотики та інші ліки:** Масштабний та тривалий вплив на склад мікробіому.

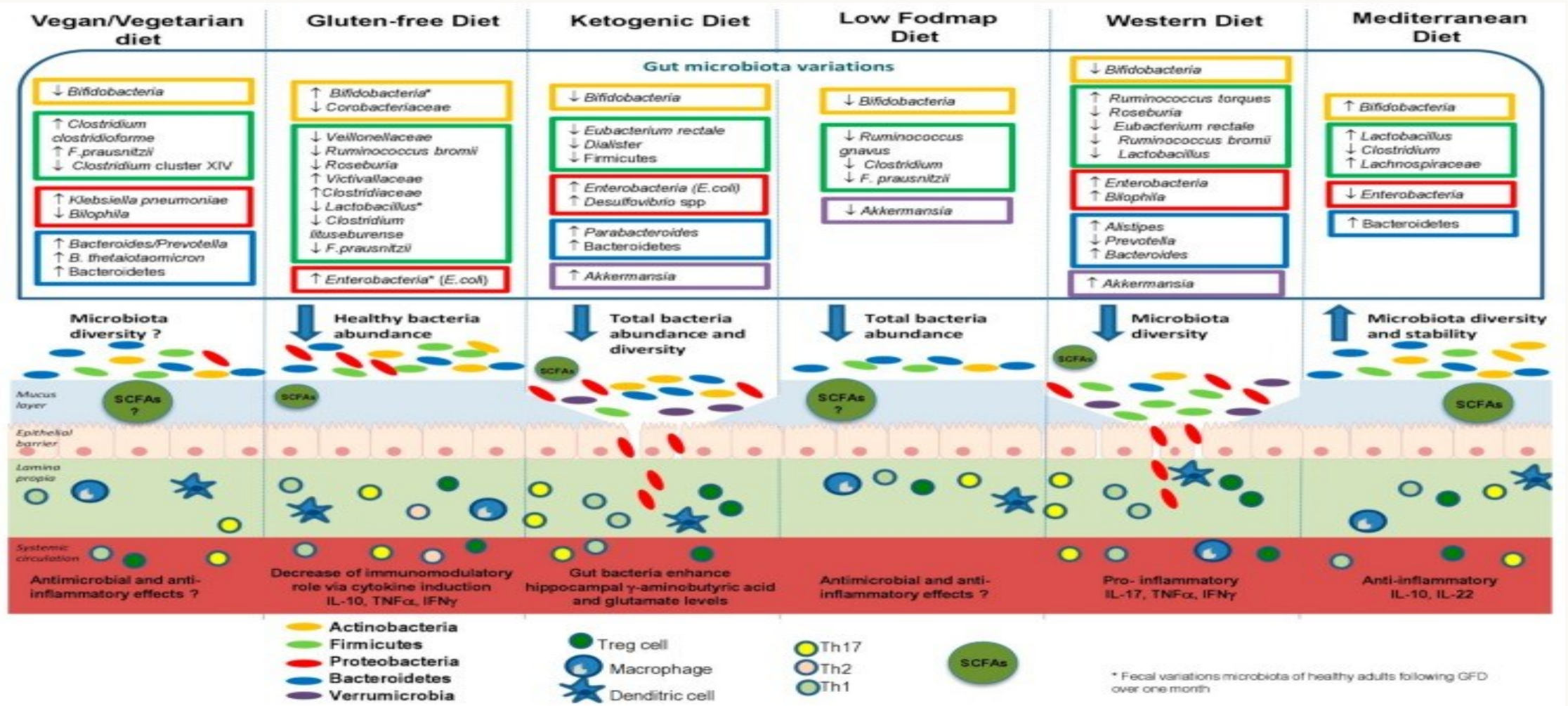
- **Навколишнє середовище:** Контакт з природою, географія.

- **Вік:** Зміни мікробіому протягом життя (дитинство, дорослість, старість).

- **Генетика господаря:** Вплив на формування "приймаючого" середовища.

Дієта: архітектор кишкової мікробіоти

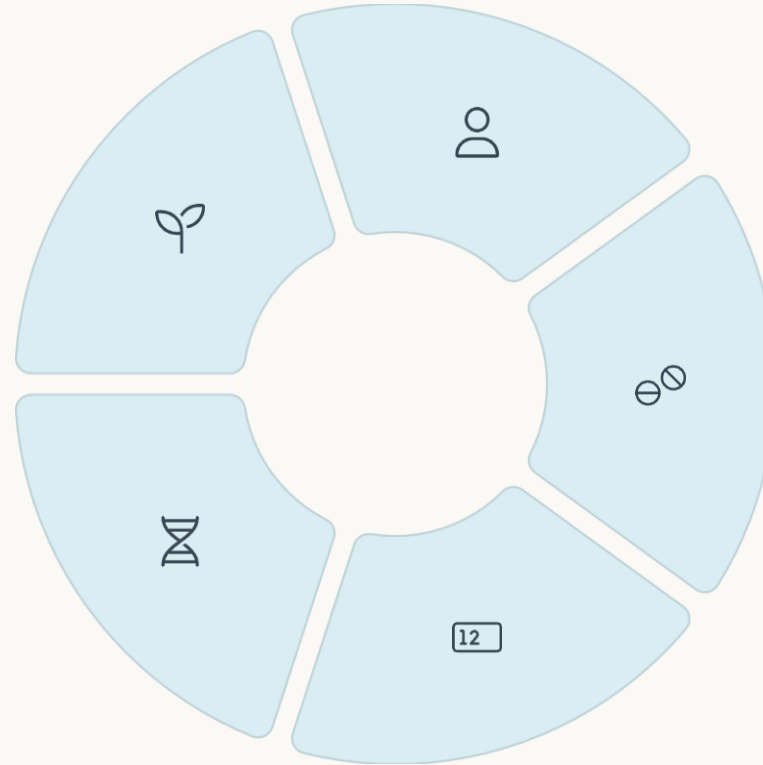
Інші фактори впливу на мікробіом протягом життя

Навколишнє середовище

Контакт з природою збагачує мікробіом.
Урбанізація та надмірна гігієна обмежують мікробне різноманіття, що може впливати на імунну систему.

Генетика

Генетичні особливості господаря впливають на внутрішнє середовище кишківника (секрецію слизу, імунні функції, швидкість транзиту).

Спосіб життя

Фізична активність збільшує різноманітність мікробіому та кількість продуцентів КЛЖК.
Хронічний стрес та недостатній сон порушують вісь "мозок-кишківник-мікробіота".

Медикаменти

Антибіотики знищують як шкідливі, так і корисні бактерії.
Інші ліки (ІПП, метформін, НПЗП) також впливають на склад мікробіому.

Вік

Мікробіом стабілізується до 2-3 років, залишається відносно стабільним у дорослому віці та змінюється в старечому віці, знижуючи різноманітність.

Функції мікробіому для здоров'я людини

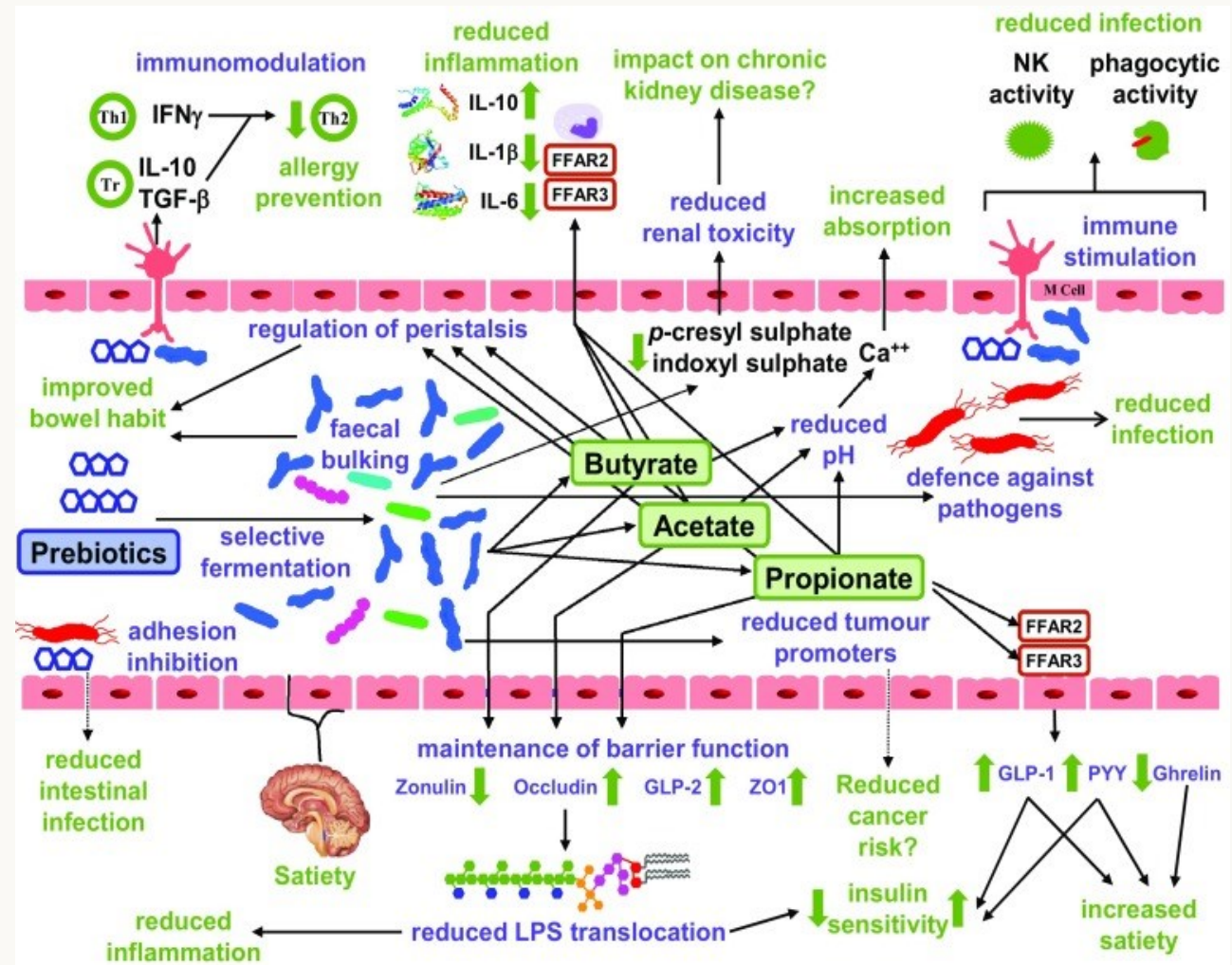
Функції мікробіому для здоров'я людини

Метаболічні функції:

- перетравлення складних вуглеводів - вироблення КЛЖК (бутират, пропіонат, ацетат);
- участь у синтезі вітамінів (В, К) та метаболізмі жовчних кислот.

Імунні функції:

- навчання імунної системи;
- формування і підтримка кишкового бар'єру;
- модуляція запальних реакцій.

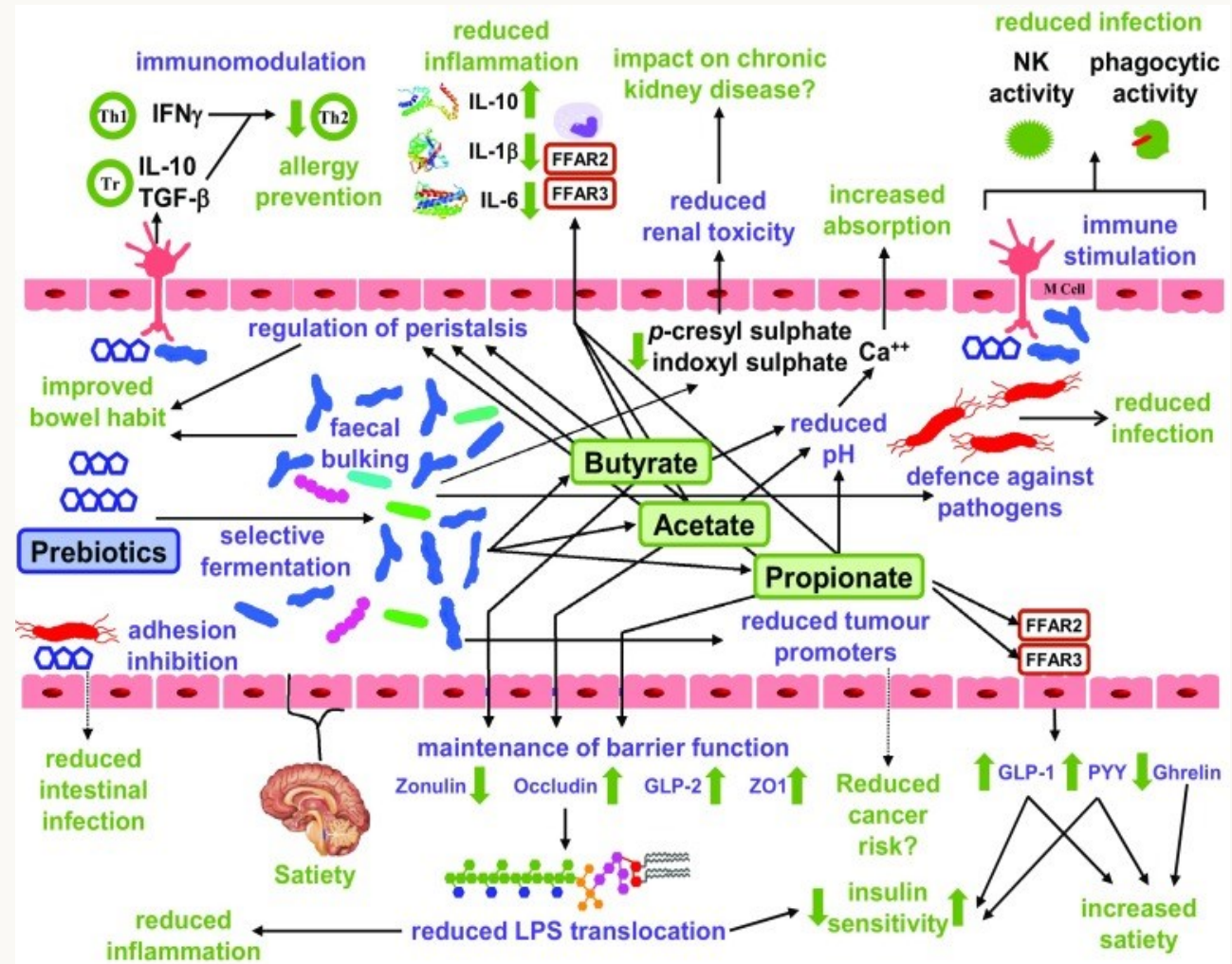
Функції мікробіому для здоров'я людини

Захисні функції:

- конкуренція з патогенами;
- продукування антимікробних речовин.

Вісь «кишечник-мозок»:

- виробництво нейромедіаторів;
- вплив на настрій, поведінку, когнітивні функції.

Дисбіоз та його роль в патогенезі захворювань

Здоровий мікробіом (Еубіоз) vs. порушений мікробіом (Дисбіоз)

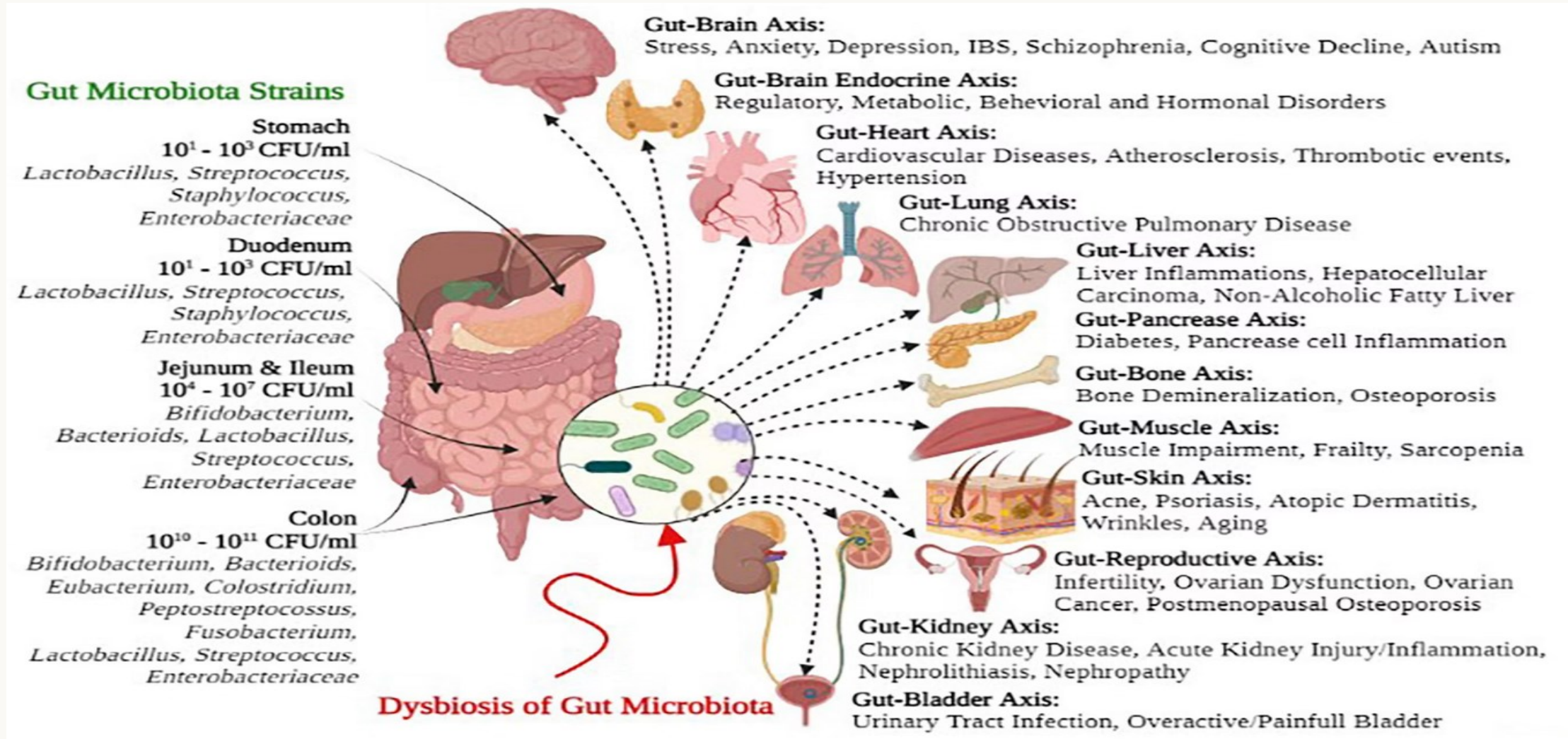
Еубіоз – це стан здорового та функціонально збалансованого мікробіому, що характеризується:

- високим видовим різноманіттям;
- переважанням корисних бактерій (наприклад, продуцентів коротколанцюгових жирних кислот);
- стабільністю та стійкістю до зовнішніх впливів;
- активною підтримкою гомеостазу господаря (метаболічного, імунного, бар'єрного).

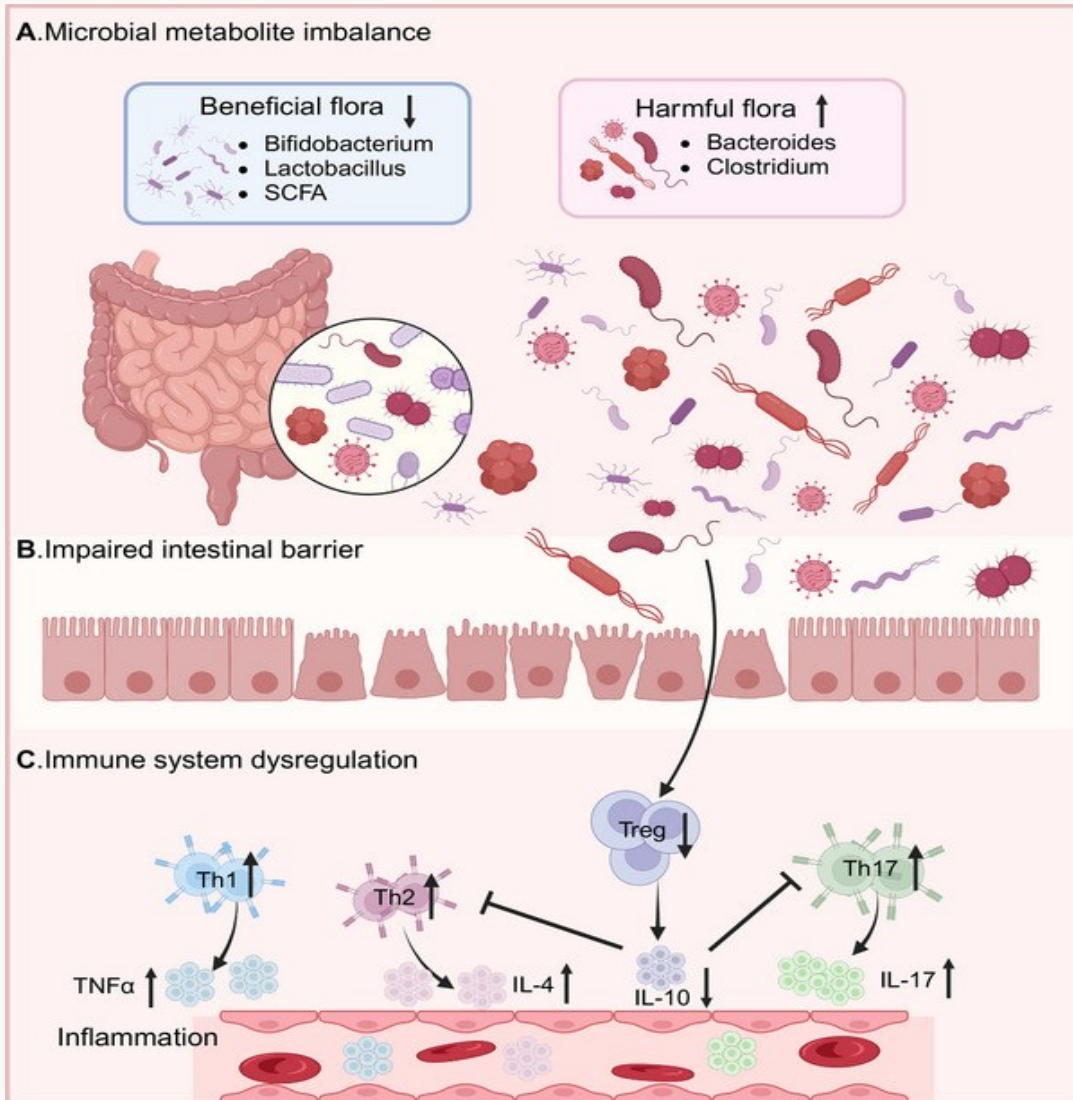
Дисбіоз: будь-яке стійке порушення складу, функцій та/або метаболічної активності мікробіому, що призводить до негативних наслідків для здоров'я господаря. Характеризується:

- зниженням різноманітності, зміною співвідношення ключових таксонів, зростанням умовно-патогенних мікроорганізмів, порушенням метаболічних шляхів;
- складною зміною екосистеми з каскадом фізіологічних наслідків.

Негативні наслідки дисбіозу

Роль дисбіозу в патогенезі захворювань

Наслідки дисбіозу:

- дисбаланс мікробних метаболітів;
- порушення кишкового бар'єру;
- дисрегуляція імунної системи;
- системне запалення низького ступеню. .

Методи дослідження мікробіому

Традиційні методи

Культуральні методи (посів мікроорганізмів)

- Виділення і вирощування бактерій на поживних середовищах

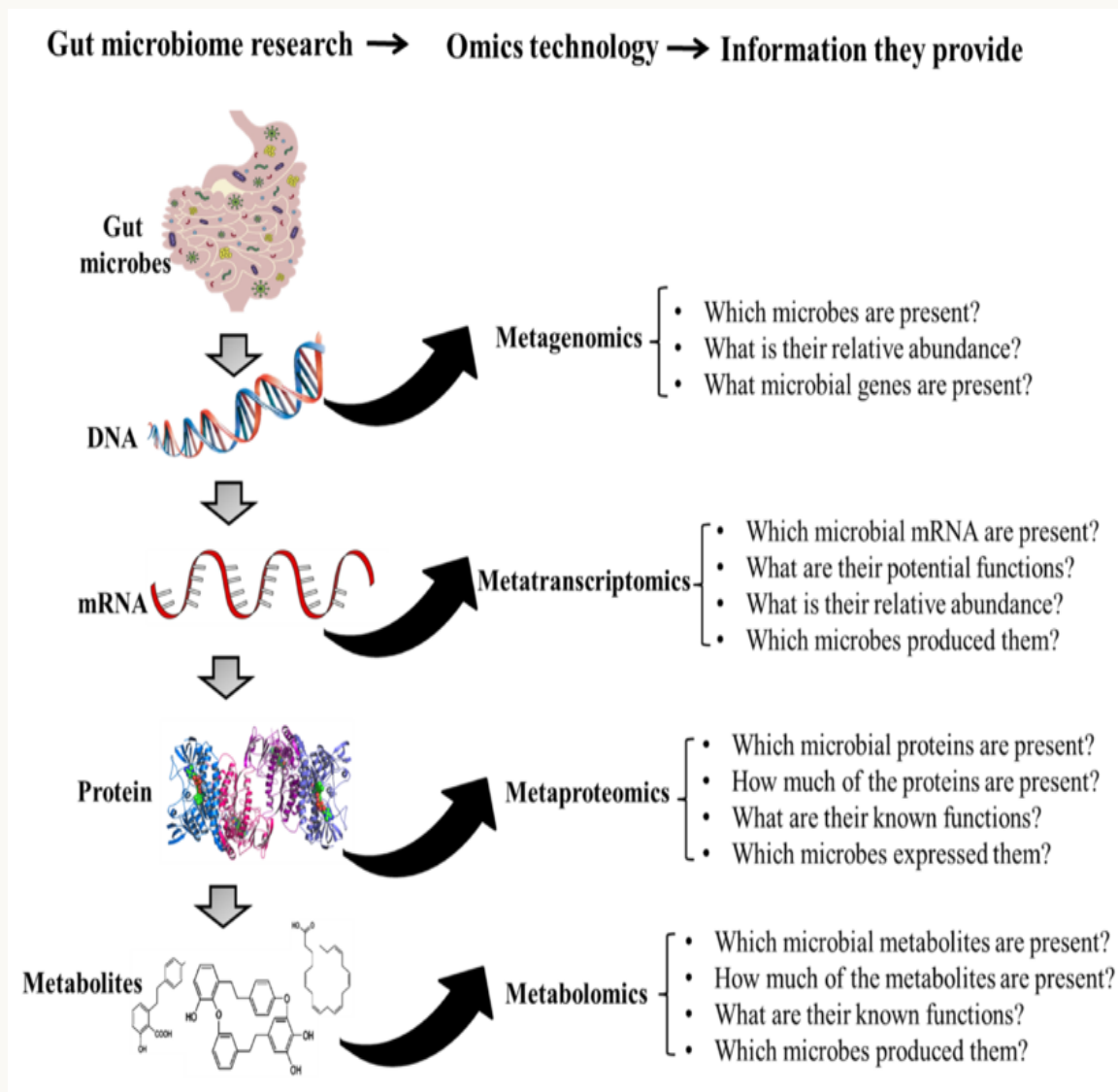
Переваги:

- дозволяють вивчати фізіологічні властивості мікроорганізмів (чутливість до антибіотиків, метаболічні шляхи);
- відносно недорогі для базових досліджень;
- дають можливість отримувати чисті культури для подальших експериментів.

- **Обмеження:** "Культиваційний парадокс" - менше 1% мікроорганізмів можуть бути культивовані в лабораторних умовах

Сучасні підходи до дослідження мікробіому: Оміксні технології

Метагеноміка: Аналіз ДНК мікробіому

Ампліконне секвенування (наприклад, 16S рРНК):

Секвенування одного "маркерного" гена.

Дані: Хто є (таксономічний склад) та скільки їх (відносна кількість).

Обмеження: Не дає інформації про функціональний потенціал.

Дробове секвенування геному (Shotgun Metagenomics):

Секвенування всієї ДНК у зразку.

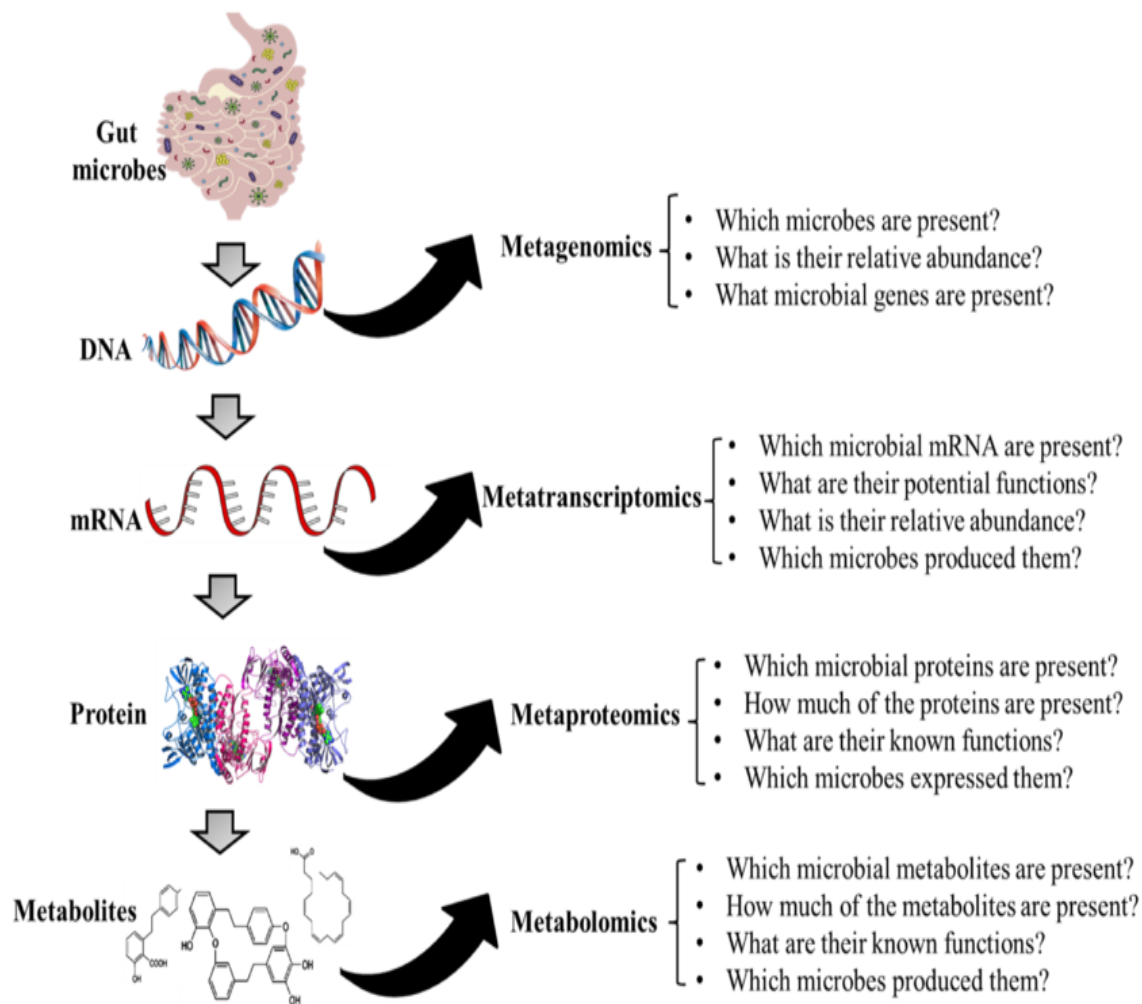
Дані: Хто є (з високою точністю) та які гени вони мають (функціональний потенціал).

Обмеження: Вища вартість та складність аналізу.

Сучасні підходи до дослідження мікробіому: Оміксні технології

Gut microbiome research → Omics technology → Information they provide

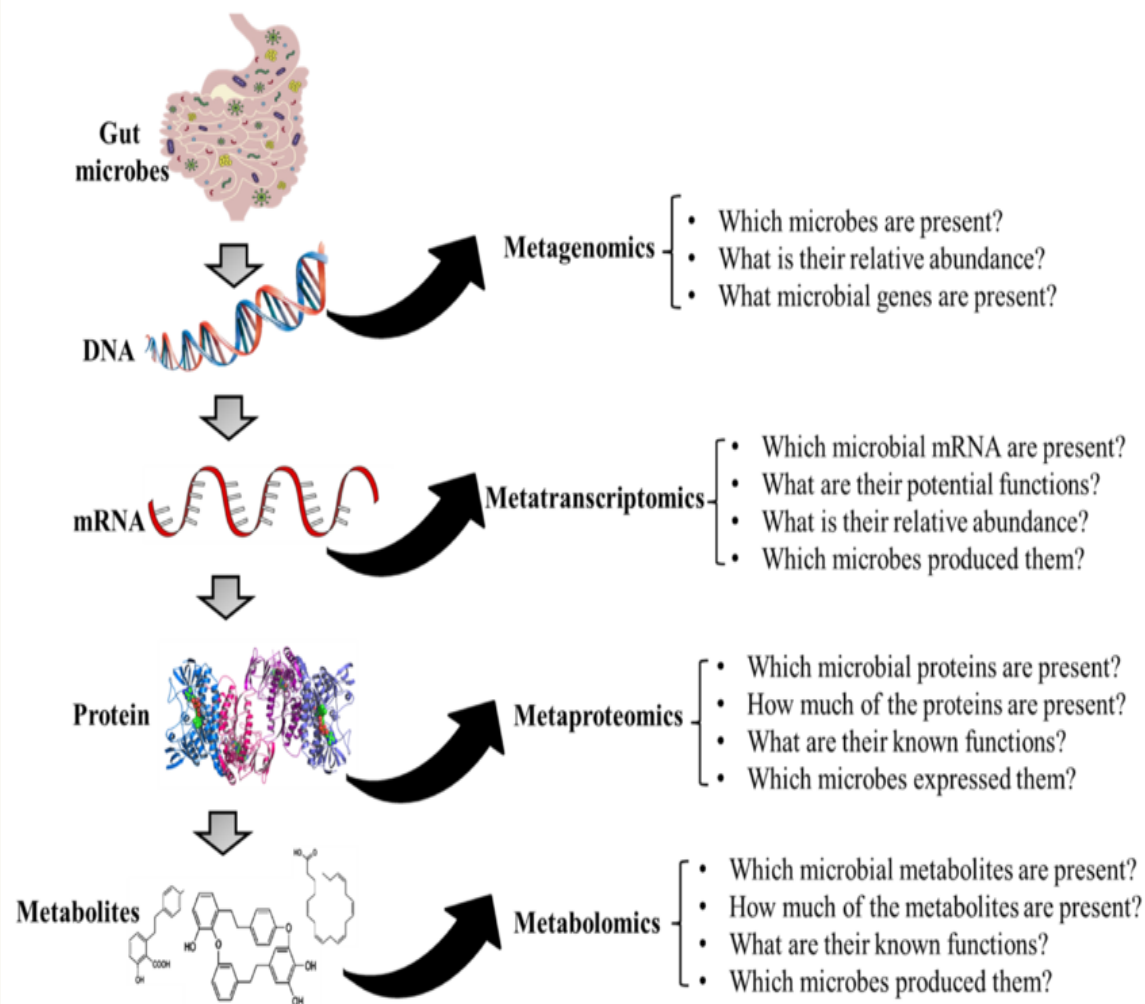

Метатранскриптоміка (мРНК):

1. Аналіз активності генів (транскрипції).
2. **Дані:** Хто та що робить в даний момент?
Які шляхи активні?
3. **Обмеження:** Схильність до артефактів,
нестабільність мРНК.

Сучасні підходи до дослідження мікробіому: Оміксні технології

Gut microbiome research → Omics technology → Information they provide

· **Метапротеоміка (Білки):**

Аналіз експресії білків – кінцевих "робочих молекул".

Дані: Які білки присутні? Скільки їх? Які їхні функції?

Обмеження: Складність ідентифікації джерела білка (мікробний чи хазяїна).

· **Метаболоміка (Метаболіти):**

Аналіз кінцевих продуктів метаболізму.

Дані: Які метаболіти присутні? Скільки їх? Які функції?

Обмеження: Неможливо точно визначити, який саме мікроб їх продукував.

Жоден метод окремо не дає повної картини. **Мультиоміксний підхід** (комбінація методів) — ключ до розуміння взаємодії мікробіом-хазяїн.

Модуляція мікробіому: Терапевтичні стратегії

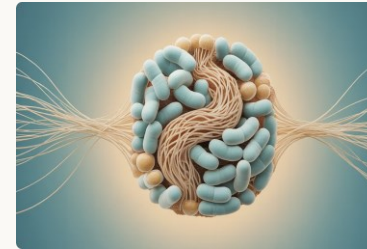
Probiome Therapeutic Strategie

Дієтичні інтервенції

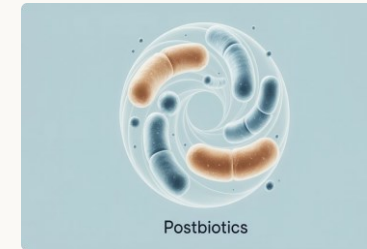
Дієтичні патерни: комплексні харчові підходи, що сприяють здоров'ю мікробіому

Симбіотики: комбінація про- та пребіотиків.

Пребіотики: неперетравлювані компоненти їжі, що стимулюють корисні бактерії (клітковина, ФОС).

Постбіотики: нежиттєздатні мікроорганізми та/або їхні компоненти, що приносять користь здоров'ю.

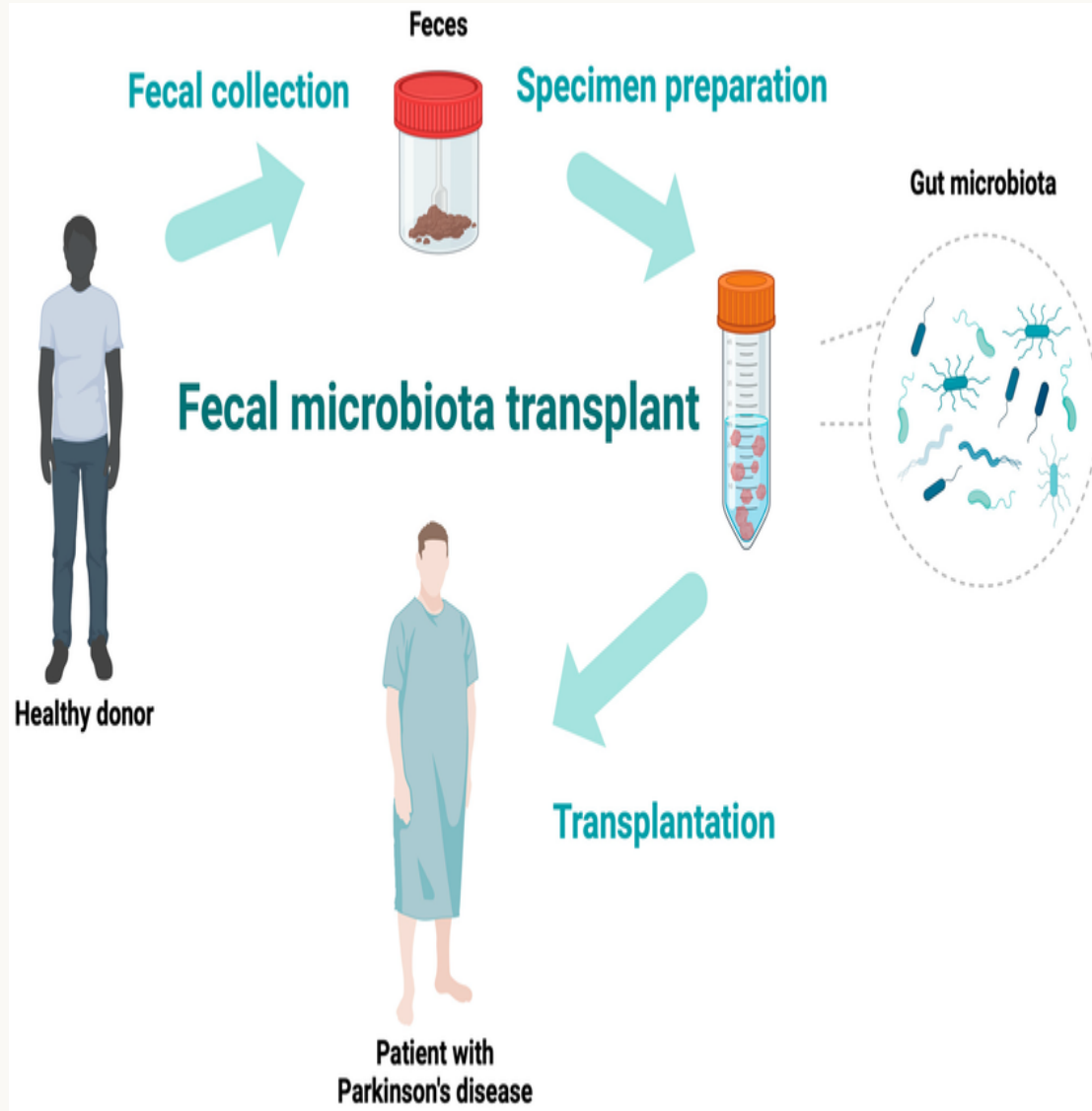

Пробіотики: живі мікроорганізми для користі господаря (напр., *Lactobacillus*, *Bifidobacterium*).

Персоналізована дієта: адаптація харчування під індивідуальний мікробіом.

Трансплантація фекальної мікробіоти (ТФМ)

Принцип: Передача фекальної мікробіоти від здорового донора реципієнту.

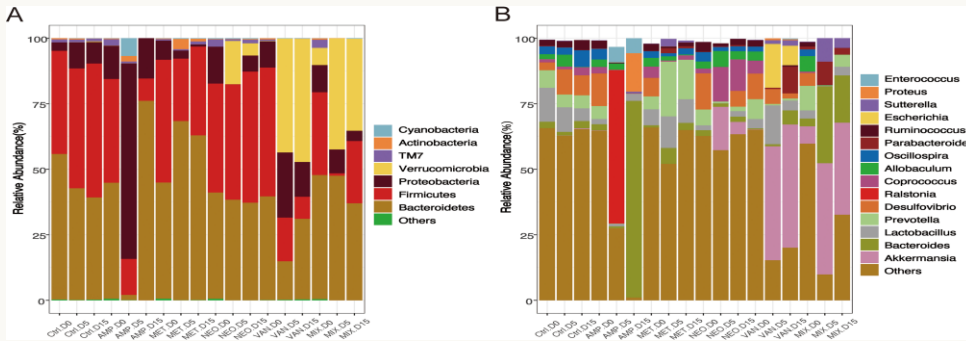
Показання: Рецидивуюча інфекція *Clostridioides difficile* (доведена висока ефективність, >90%).

Перспективи: дослідження потенціалу при:

- запальних захворюваннях кишківника
- Печінковій енцефалопатії
- метаболічному синдрому/ожирінні
- неврологічних розладах (напр., хв. Паркінсона, депресія)

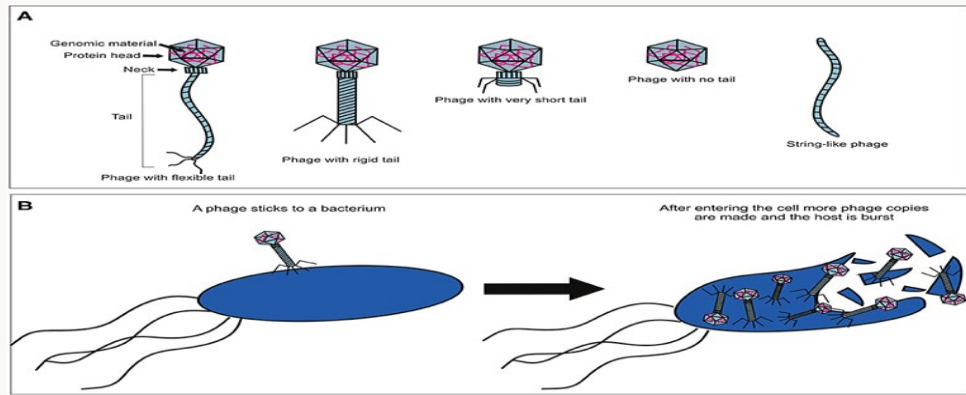

Інші терапевтичні стратегії

Антибіотики:

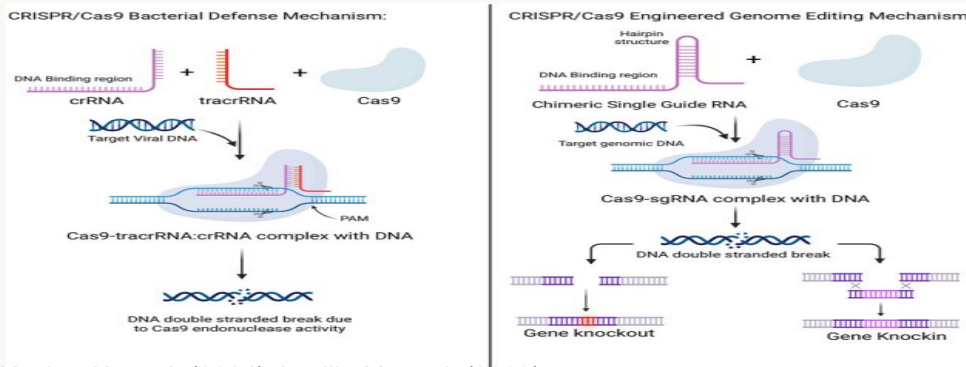
Цілеспрямоване призначення АБ для корекції складу мікробіому

Фаготерапія:

Принцип: Використання бактеріофагів (вірусів, що знищують бактерії) для боротьби з патогенами.

Перевага: Висока специфічність, потенціал проти антибіотикорезистентності.

Геномодифікація мікроорганізмів:

Концепція: Розробка "дизайнерських" бактерій з цільовими терапевтичними функціями (напр., синтез ліків, цілеспрямоване знищення).

Статус: Переважно дослідницька сфера, майбутні перспективи.

Виклики та майбутні перспективи

Виклики:

- **Складність та індивідуальність:** висока варіабельність мікробіому.
- **Стандартизація та відтворюваність:** проблеми з методами дослідження та терапії.
- **Регуляція та безпека:** нормативні рамки для нових біотерапевтиків.
- **Інтерпретація даних:** Від великих даних до клінічно значущих висновків.
- **Доказова база:** Необхідність масштабних клінічних випробувань.

Майбутні перспективи:

- **Персоналізована мікробіомна медицина:** індивідуалізована діагностика та терапія.
- **Нові терапевтичні стратегії:** точні біотерапевтики, синтетична біологія.
- **Інтеграція в клінічну практику:** рутинне застосування в різних галузях медицини.
- **Розширення розуміння вісей:** кишківник-мозок, кишківник-легені, кишківник-шкіра тощо.
- **Превентивна медицина:** використання мікробіому для профілактики захворювань.

Висновки

- **Мікробіом:** складна екосистема, що відіграє ключову роль у підтримці гомеостазу та розвитку багатьох захворювань.
- **Дисбіоз:** не просто порушення, а активний учасник патогенезу.
- **Дослідження:** сучасні 'оміксні' технології дозволяють глибоко вивчати 'хто є' і 'що роблять'.
- **Модуляція:** широкий спектр терапевтичних стратегій – від дієти до ФМТ та фаготерапії – відкриває нові можливості для профілактики та лікування.
- **Майбутнє:** інтеграція знань про мікробіом у персоналізовану медицину.